

В І Д Г У К

офіційного опонента

на дисертацію **Постовойтової Світлани Олександрівни**
«Великий поліфонічний цикл як композиційно-драматургічна
цілісність (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів
XX – початку XXI століття)» на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»
(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)

Проблема художньої цілісності твору – одна з ключових у сучасному музикознавстві. Пошуки адекватних методологічних підходів до її розв’язання в умовах кардинального оновлення музичної мови, сутнісної трансформації самого музичного феномену на межі XX – XXI століть набувають нової актуальності, оскільки концентрують увагу дослідника на творчих стратегіях впорядкованості, а не на численних фактах порушень та руйнацій існуючого стану речей. Водночас розробка широкого кола питань, пов’язаних із проблемами цілісності, забезпечує підстави для узгодження позицій академізму і самобутнього мистецтва, підживлюючи таке «прочитання» музичної історії, яке мотивує нескінченні експерименти.

Впродовж п’яти століть експериментальною платформою для композиторів було поліфонічне письмо, формотворчий потенціал якого максимально розкривається у формі «великого поліфонічного циклу». Саме цей вершинний здобуток західної музичної традиції і привернув увагу авторки даного дисертаційного дослідження, яка вперше на матеріалі творчості українських композиторів осмислила цей «жанр» (с. 44) як цілісну ідейно-художню структуру в її особливих композиційно-драматургічних параметрах.

Зафіксований на сторінках дисертації складний процес поетапного наближення до сутності цього масштабного явища проходив не ззовні – «з художньо-змістовної (образної) точки зору» (с. 40), а через досягнення внутрішніх чинників утворення художнього цілого, яке вибудовувалося на фундаментальних основах композиторської майстерності. Авторку дисертації зацікавила не стільки сенсова об’єднаність всіх номерів циклічної композиції

спільним семантичним полем, скільки закладені композитором системні підвалини структурної єдності, принципи і настанови утворення *«множинних функціонально-сміслових зв'язків всіх структурно-інтонаційних елементів»* (с. 44) нотного тексту. Охоплення всіх аспектів багаторівневої організації великого поліфонічного циклу і стало генеральним завданням дослідження.

У прагненні до повноти при намаганні уникнути описовості авторці дисертації вдається оминати банальні наративи історичного музикознавства. Здійснений у дисертації стислий, проте ємний і вичерпний екскурс в історію поліфонічного жанру дозволив окреслити його типологічні характеристики і визначити методологічну константу даного дослідження, яку можна сформулювати так: принципи цілісності великого поліфонічного циклу історично змінюються, робота за цією жанровою моделлю (універсальний принцип композиторської творчості) здійснюється *«на перетині типізації та індивідуалізації (у Марпурга – «правильного» і «ірегулярного»)*, а індивідуалізація у кожному циклі проявляється крізь новаторство (с. 41). Такий ракурс висвітлення сформував чітку позицію, на основі якої була переглянута трактовка *«поліфонічного циклу як моделі, що є реконструкцією або відродженням еталонного взірця «ДТК» Й. С. Баха, яку транслюють більшість музикознавців»* (с. 39). Дисертаційне дослідження Світлани Постовойтової засвідчує Присутність «великого поліфонічного циклу» у колі творчих інтересів українських композиторів ХХ – початку ХХІ століть не як маркер необарокових тенденцій у сучасному мистецтві, а як відкритий майданчик для випробування їх власної професійної майстерності і апробації радикальних, у більшості авангардних концепцій. Саме з цим, на мою думку, пов'язана базова позиція наукової новизни даної дисертації.

Крім того, дисертанткою запропонований і успішно апробований новий алгоритм аналізу циклічних поліфонічних композицій, що поєднує конструктивний і драматургічний підходи у дослідженні музичного тексту (підрозділ 1.3). Фуга у такому ракурсі усвідомлена як смислове джерело циклу,

її тема постає як *квінтесенція (initio), «інтонаційний комплекс, початковий момент становлення цілого»*.

Окремо варто наголосити притаманне дисертаційному викладу ретельне термінологічне опрацювання предметного поля дослідження, а також здійснення численних класифікаційних процедур, що мають самостійне теоретичне значення у контексті розвитку та упевнення аналітичного апарату українського музикознавства на сучасному етапі. Проблематика художньої цілісності музичних композицій дозволила дисертантці проявити повною мірою властивий їй ґрунтовний академізм, разом з тим відкрити нові форми системної єдності, що реалізовані у композиторській практиці ХХ – ХХІ століть.

Обраний музичний матеріал (75 прелюдій, 6 постлюдій та 96 фуг(!), що репрезентує різні періоди історії української музики (доба тоталітаризму, шістдесятництво, сучасність), вивчений *«від рівня тематизму до бачення кожного циклу як цілого»*. При домінуванні типологічних настанов авторці дисертації все ж таки вдалося зберегти і феноменологічний ракурс висвітлення композиторської творчості, показавши крізь низку абстрагованих від конкретики буттєвого контексту узагальнень сюжети про *«авторів, що підводяться на повен зріст свого розкритого таланту»* (Л. Грабовський про поліфонічний цикл В. Бібіка).

Здійснена у дисертації аналітика має виключне значення для розуміння масштабу української поліфонічної спадщини. У процесі порівняльного аналізу п'яти циклів (а точніше шести – два цикли І. Б. Пясковського) авторка виявила *«специфіку поліфонічного мислення та організації цілісності в реалізації авторських концепцій»*, що дозволило у Висновках *«констатувати, що ці твори репрезентують різні етапи розвитку і становлення великого поліфонічного та ілюструють індивідуальну трактовку жанру: спадкоємний розвиток бахівських традицій (В. Задерацький); індивідуалізація художніх задумів (Б. Стронько, І. Пясковський); експериментаторські ідеї (А. Караманов, В. Бібік)»* (с.168).

Текст дисертації Світлани Постовойтової можна без перебільшення вважати взірцевим. Чітко структурований, чистий і охайний, точний і вичерпний, він пропонує максимально ущільнений виклад інформації, який інколи за рівнем узагальнення нагадує конспект - «вижимку» із множини аналітичних спостережень (в іншому ще більш сублімованому «агрегатному стані» ця інформація про музичний матеріал дослідження присутня у Додатку В, де вміщені графічні схеми фуг, що сприймаються як сукупність доказових аргументів на користь маніфестованих у дисертації стверджень). Засвідчуючи високий професійний рівень дослідниці, її заглибленість у проблематику і вільне володіння матеріалом, водночас ці схеми дозволяють полегшити сприйняття обраних для аналізу надскладних поліфонічних композицій. У такий спосіб авторка дисертації взяла на себе функцію «фасилітатора», створивши всі умови для ефективної трансляції своїх думок. Акцентовані курсивом або жирним шрифтом поняття, визначення, терміни у дисертаційному тексті, безумовно, полегшують орієнтацію і підкреслюють важливі для дослідниці ключові слова, але такий тип оформлення наукового тексту більш пасує до «інтерфейсу» навчально-методичної літератури (що дозволяє впевнено передбачити успішність подальшої долі дисертації у форматі посібника).

Переходячи до обов'язкової дискусійної частини відгуку, відразу зазначу, що загалом дисертаційне дослідження Світлани Постовойтової не викликає суттєвих заперечень, ті зауваження, які варто висловити, не потребують виправлення, а навпаки, фокусують увагу на специфіці авторського мислення і, запитання, які виникли, є наслідком властивої авторській стилістиці підсумковості, яка проявляється у пануванні висловлення у вигляді тез та окремих узагальнених положень. Тому пропоную у відповідях все ж таки розкрити ті міркування, які залишилися за лаштунками дисертаційного тексту.

1. На с.30 наведені дві теми з фуг Й. С. Баха і Й. Фішера, які різняться ритмічно, при цьому наголошується, що Й. С. Бах міг бути знайомий із циклом Й. Фішера. Як можна пояснити зміну ритмічного рисунку теми у фузі Баха?
2. Чи не заважало дисертантці суворе дотримання «алгоритмів» у вивченні музичного матеріалу, що певною мірою знімає особистісну відповідальність і суб'єктивність оцінок, дозволяючи гарантовано отримати об'єктивний кінцевий результат ніби без залучення власної інтуїції, досвіду, співпереживання у пізнанні унікального феномену великих поліфонічних циклів? Як відрізнялися у музичних текстах шаблони від винаходів та відкриттів? Нарешті, «композиторська майстерність» – то є синонім «винахідливості»?

Враховуючи очевидні перспективи подальшої роботи над обраною темою вже у форматі монографії або навчального посібника, хотілось би звернути увагу дисертантки на деякі дрібні деталі, які потребують, на мій погляд, додаткової корекції. А саме: на с. 73, коментуючи приклад 2.20 фуги № 14 з циклу А. Караманова, дисертантка вказує на «низхідний хроматичний рух з опорою на звуки зменшеного нонакорду, низький басовий регістр», втім на мій погляд, тут явно відчутне гармонічне опертя на нисхідний мінорний квартсекстакорд *b moll* з оспівуванням низької квінти. Також тут варто звернути увагу не тільки на символічний низхідний рух, але й збільшення на чвертку тривалості кожного кроку. Крім того Приклад 2.21а, де наводиться фрагмент фуги № 8 з циклу В. Бібіка як ілюстрація формування риторичної фігури хреста, але цей зразок може слугувати ще прикладом риторичної фігури «апосіопезиса» («паузи у всіх голосах»), яка також має символічний зміст, який вкладається у запропоновану дисертанткою образну характеристику музики. Нарешті, потребує уточнення «кримсько-татарське походження» (с. 132) А. Караманова, адже відомо, що його батько був турок.

Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що дисертація Світлани Постовойтової є оригінальним, завершеним самостійним науковим

дослідженням, виконаним на належному рівні і з відповідною попередньою практичною апробацією отриманих результатів. Основні положення дисертації були представлені у виступах на міжнародних наукових конференціях та оприлюднені у формі дев'яти одноосібних публікацій, у тому числі чотирьох статей, що вийшли друком у спеціалізованих фахових виданнях України. Текст дослідження виконаний із дотриманням принципів академічної доброчесності.

Все вищевикладене дає підстави для ствердження того, що дисертація **«Великий поліфонічний цикл як композиційно-драматургічна цілісність (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів ХХ – початку ХХІ століття)»** відповідає вимогам пунктів 5–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ № 44 від 12 січня 2022 р., а також затвердженим наказом МОН від 12 січня 2017 року «Вимогам до оформлення дисертації», тож її авторка – **Світлана Олександрівна Постовойтова** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 — «Музичне мистецтво» галузі знань 02 — «Культура і мистецтво».

Завідувач кафедри історії української та зарубіжної музики
Харківського національного університету мистецтв імені І. Котляревського,
доктор мистецтвознавства, професор

І. С. Драч